

REFLEXIONS SOBRE EL CONCEPTE AGRESSIÓ DES DE LA PERSPECTIVA COGNITIVO-CONDUCTUAL

Mª Assumpció MARTÍ CARBONELL

RESUMEN

Dada la enorme complejidad que presenta el estudio del comportamiento agresivo y, conscientes de que ésta viene determinada, en gran parte, por los problemas que plantea el intentar delimitar el concepto de agresión, se procede en el presente trabajo, a un análisis de estas dificultades que surgen cuando se quiere definir dicho término, y se concluye que, aunque esta delimitación y precisión es imprescindible, convendría poner el énfasis —al menos en la literatura científica— en la descripción del comportamiento específico que nos interesa estudiar en cada momento, analizando a fondo las causas que hacen que un organismo determinado, en unas circunstancias determinadas, actúe de una determinada manera.

ABSTRACT

The complexity of the study of aggressive behavior has been widely determined by the difficulties to get an accurate definition of the aggression concept. In the present paper we study these difficulties and we conclude that although this delimitation and precision is necessary, it would be also necessary to put the emphasis --at least in the scientific literature— in the description of the specific behavior that we are interest to study in every case. Then we could analyse the causes for this specific behavior in every particular context.

Els investigadors que han fet i fan recerca sobre el comportament agressiu s'han trobat sempre amb el problema de delimitar què volen dir quan parlen d'agressió. Tal com diu Moyer (1976), una definició és més o menys útil, però sempre és poc convincent. Tanmateix, qualsevol intent de precisar, en el pensament o en l'escriptura, requereix una definició del terme en qüestió.

Cal dir d'entrada, però, que un concepte unitari, sigui quin sigui, en el cas de l'agressivitat i del comportament agressiu, ens porta a error. El comportament agressiu es dóna en multitud de situacions diferents, els factors que hi intervenen són diversos i és complexa la seva interacció. A més, les causes i les conseqüències de tal comportament són igualment nombroses. És per tot això que sempre ha estat tan difícil i polèmic l'intent de donar una definició vàlida i concisa, i que a la vegada fos operacional. Si això ha estat difícil en el cas del comportament agressiu dels animals, més ho ha estat en el cas dels humans, donat que en aquests s'ha de tenir en compte l'intent de fer mal, i hem d'incloure a més, com a comportament agressiu, no només el dany físic (que ja es considera en els animals no humans), sinó també el psicològic (provocat per paraules, insults,...).

La intenció de fer mal a un altre (que indica que la resposta no és ni accidental ni involuntària), hauria d'ésser un element important d'una definició del terme agressió en el cas dels humans, ja que cal excloure qualsevol lesió accidental. Berkowitz (1962, 1965) i Feshback (1964), i molts d'altres, creuen que és important incloure l'intent o un terme similar com un criteri general de la resposta agressiva. Malgrat tot, però, hi ha autors, els estrictament conductistes (tal com Buss, 1961) que deixen de banda aquest element. Tot depèn si ens referim a les causes, a la motivació, sense fer referència a les conseqüències, o bé si ens referim únicament a aquestes últimes sense tenir en compte la motivació. El problema que es presenta en establir una definició en termes d'intencionalitat, tal com assenyala Johnson (1976), és que sorgeixen implicacions mentalistes i teleològiques que enfosqueixen el concepte en lloc d'aclarir-lo.

Si el comportament provoca dany físic a l'altre però no tenia aquesta intenció, no és útil classificar-lo com agressiu quan ens interessem per les causes;

només si ens interessem per les conseqüències té sentit incloure en una mateixa categoria tot comportament que perjudiqui els altres, sigui o no aquest el seu fi (Hinde, 1977). Fixem-nos, però, com comportaments amb causes comunes poden tenir conseqüències ben diferents, i viceversa.

Els exemples que donem a continuació posen de relleu el problema i mostren la dificultat, sinó la impossibilitat, d'aïllar les condicions necessàries i suficients per establir una definició satisfactòria:

— Un cirurgià que opera el seu malalt, o un dentista quan treu una dent al seu pacient, provoquen un dany físic, però és absurd incloure aquestes accions sota l'etiqueta d'agressió. El metge el que vol precisament és evitar al pacient danys pitjors que es presentarien en cas de no intervenir.

— Un nen que pega a un altre perquè li han dit que si ho feia li donarien un caramel, fa igualment un dany físic, però l'objectiu del seu comportament no és fer mal a l'altre, sinó obtenir la recompensa.

— Quan un avicultor mata un pollastre, no és agressiu, simplement té gana o vol vendre'l per tenir un guany econòmic.

— Un nen eixelebrat que badant fa caure una vella, li ha provocat un dany, però ho ha fet accidentalment, no era el seu objectiu.

— En canvi, l'assassí que falla en el seu intent de matar una persona, és agressiu, perquè el seu objectiu final sí que és fer mal.

Els autors que fan una definició exclusivament conductual del terme, etiquetarien d'agressius els actes descrits més amunt, excepte justament l'últim cas. Per a ells, a més, no actuar quan l'acció per evitar el mal és imprescindible, no seria agressió, ja que no hi ha comportament observable.

Per clarificar la situació en humans és útil distingir entre agressió hostil, l'objectiu de la qual és fer mal, i agressió instrumental, l'objectiu principal de la qual no és fer mal o provocar molèsties a un altre, sinó aconseguir un altre objectiu no agressiu mitjançant «estímul nocius». Alguns dels exemples donats anteriorment serien considerats, llavors, agressió instrumental, però són de molt poca importància per a una teoria de l'agressió, sobretot en humans. Bandura (1973) etiqueta aquesta agressió, dita instrumental, de pseudoagressió, perquè només és un mitjà per a obtenir altres fins.

A continuació, indiquem algunes de les definicions que s'han donat del concepte d'agressió; algunes d'elles es refereixen específicament a humans, d'altres a animals, i, finalment, les darreres, són generals (englobant tant humans com animals).

Per a humans:

— El comportament dirigit a infligir lesions físiques a altres ha d'etiquetar-se d'agressiu, diu Hinde (1969, 1977). Aquí aquest autor vol deixar clar que en aquest punt no hi ha cap desacord; dóna, per tant, uns mínims però no explícita si entén per agressiu algun comportament més que aquest.

— Conducta injuriosa i destructiva que és socialment definida com agressiva a partir d'una varietat de factors, alguns dels quals s'han de buscar més en l'avaluador que en l'agressor (Bandura, 1973).

— Intent de perjudicar a altres individus per part d'un individu o grup (Alcock, 1978).

— Atacs físics a altres persones, o a un mateix, amb intent destructiu deliberat (Campbell *et. al.*, 1982).

Per a animals:

— Comportament d'atac i activitats que tendeixen a repel·lir altres de la mateixa espècie (Barnett, 1964).

— Un animal actua agressivament quan infligeix, tracta d'infligir o amenaça amb infligir dany a un altre animal (Carthy i Ebling, 1964).

— Acte agressiu per a ell mateix, sense referir-se a les circumstàncies i relacions, sinó només a l'atac o bé al seu equivalent: una mossegada, una amenaça,... (Rothballer, 1967).

— Comportament específicament orientat a eliminar o superar tot el que sigui amenaçador per a la integritat física o psicològica de l'organisme viu (Valzelli, 1967).

— Lluita o acte d'iniciar un atac (Vernon, 1969).

— Fer mal a un altre animal (Buss, 1971).

Generals:

— Acte que té com a objectiu fer mal a un organisme, i que ha estat provocat per frustració (Dollard *et al.*, 1939).

— Resposta que descarrega estímuls nocius a un altre organisme (Buss, 1961). El mateix autor fa una revisió d'aquesta definició (Buss, 1971) i diu que en el cas dels humans «és l'intent d'alliberar estímuls nocius sense tenir en compte si ha tingut èxit o no».

— Conducta dirigida al dany o destrucció d'algun ens objectiu (Moyer, 1968).

- Conducta oberta que implica intent d'infligir una estimulació nociva o de comportar-se destructivament vers un altre organisme (Moyer, 1976).
- Resposta que inclou donar estímuls nocius a la víctima (Rule i Nesdale, 1976).
- Conducta que serveix per a desplaçar un altre individu, causant-li algun dany, o, com a mínim, amenaçant-lo (Manning, 1977).

Sobre aquestes definicions podem fer les observacions següents:

a) Algunes d'elles exclouen totalment l'aspecte instrumental de les respostes dites agressives, en canvi, d'altres consideren també aquest aspecte dins la seva definició, per tal d'evitar el problema de la intencionalitat. Anteriorment ja ens hem referit a la conveniència d'eliminar tot tipus d'agressió clarament instrumental en humans, per tal d'evitar considerar com agressius actes com el del nen que pega a un altre per a obtenir el caramel. En humans, doncs, no creiem que es pugui eludir la qüestió de l'objectiu final de la resposta, és a dir, la intencionalitat. L'intent, en ells, pot ser inferit a través de la conducta verbal. Ara bé, en el cas dels animals subhumans, freqüentment es fa difícil assegurar l'objectiu d'una resposta, tot i que no per aquesta dificultat hem de dir que en el seu comportament hi manca objectiu. Hinde (1970) assegura que en el cas dels animals només és possible estudiar comportaments, però no fenòmens subjectius, i per tant, diu, només hauriem de fixar l'atenció en el que l'animal fa. En tot cas, l'intent pot ser inferit si l'animal persisteix en el comportament agressiu vers els mateixos estímuls o estímuls similars i en moments diferents. En general, però, com que no sabem si l'animal intenta produir estimulació aversiva, hem de deixar aquest punt obert a les possibilitats que: 1) realment l'animal tingui com a objectiu l'atac, o 2) que ataqüi com a mitjà per a obtenir un altre objectiu.

b) Algunes definicions només admeten com agressiu l'acte que, essent agressiu, va dirigit a un organisme viu i, en el cas dels humans, dirigit als humans. D'altres, en canvi, consideren agressiu tot acte que essent agressiu va dirigit ja sigui a un ésser animat, ja sigui a un objecte inanimat. Moyer (1976) assenyalava que sota condicions d'estimulació aversiva o de frustració (frustració que, segons ell, és qualsevol condició que bloqueja la realització de l'intent), el comportament agressiu pot anar dirigit a objectes inanimats. És evident que tant en humans com en animals es donen reaccions de destrucció d'objectes inanimats, i es donen quan no hi ha la possibilitat d'atacar a un altre organisme i el subjecte es troba — d'acord amb Moyer — sota condicions de frustració o aversives.

c) Algunes de les definicions fan referència a l'agressió cap a altri, d'al-

tres, en canvi, no fent aquesta referència pot interpretar-se que inclouen també com agressius els danys vers un mateix (autoagressió). Tamnateix, no sempre el dany cap a un mateix és agressiu: un individu que se suïcida perquè l'entorn que el rodeja se li fa insostenible, insoportable, no té com a objectiu fer-se mal, sinó acabar amb aquest entorn que li és summament aver-siu. O un malalt deshauciat pels metges i que pateix enormement, si desitja morir, no és per fer-se encara més mal, sinó per no patir més. Aquests i altres exemples, serien considerats com a comportaments agressius en aquelles definicions que no delimiten l'acte agressiu a l'atac cap a altri, però al nostre entendre, no es poden etiquetar d'agressius. Ara bé, és cert que existeix l'autoagressió, i aquesta s'observa quan l'animal o l'individu, per les circumstàncies que sigui, no pot exterioritzar l'atac cap a un altre organisme.

d) Hi ha autors que delimiten el comportament agressiu a l'atac d'un animal a un altre de la mateixa espècie, és a dir, consideren que l'agressió és intraespecífica, i no consideren agressió l'atac d'un animal a un altre d'espècie diferent. Altres autors, tal com Moyer (1976), inclouen un tipus d'agressió que anomenen predatòria (atac que l'animal dirigeix contra la seva presa habitual). Nosaltres considerem que ni la conducta agressiva és únicament intraespecífica, ni la conducta predatòria és agressiva. Pel que fa a la primera afirmació, molts autors (vegi's la relació en el treball de Martí, 1982) assenyalen, per exemple, la possibilitat d'un component agressiu en els atacs que fa la rata al ratolí. En relació a la segona afirmació, hem de dir que la predació és conducta alimentària, i, per tant, s'ha d'associar amb la fam i no amb l'agressió. La majoria d'autors estan d'acord en no incloure la predació sota l'etiqueta de conducta agressiva. Aleshores, quan un animal ataca a un altre d'espècie diferent però no se'l menja, no és predació sinó atac, i si se'l menja és conducta predatòria però no atac.

e) La frustració com a causa de l'agressió: Miller (1959) modificà la hipòtesi original de l'«agressió-frustració» formulada per Dollard *et al.* (1939), suggerint que la frustració provoca un cert nombre de reaccions, de les quals l'agressió n'és només una. Es considera, doncs, la frustració només com a incrementadora de la probabilitat que aparegui comportament agressiu, i la seva presentació dependria d'altres factors, tals com estímuls externs (ex. alta densitat de població), factors inhibitoris, característiques individuals, privació d'aliments, etc. Scott (1962) assenyalà que la frustració augmenta l'agressió només quan l'animal ha estat reforçat si reacciona agressivament a situacions frustrants. Davitz (1952), d'acord amb aquesta afirmació d'Scott, assegurà que una persona que està frustrada, si ha après

a ser agressiva respondrà agressivament, i si ha après a ser cooperativa respondrà cooperativament.

f) Alliberar estímuls nocius pot ser una condició no necessària, encara que sí suficient, en el cas dels animals, per a etiquetar una resposta d'agressiva: l'alliberació d'un estímulo aversiu (aquell que provoca en el qui el rep, fugida o evitació) també pot ser comportament agressiu.

Finalment, cal matitzar també —d'acord amb Bandura (1973)— que si un determinat comportament està legitimat socialment, no el podem considerar agressiu.

Aquestes observacions basten per a fer palesa la dificultat d'aïllar les condicions necessàries i suficients per a donar una definició clara i satisfactòria de l'agressió. Tanmateix, aquesta tasca pot semblar inútil, i probablement pot oferir més satisfaccions a l'expert en semàntica que al científic. A més, les definicions concretes i precises poden ser fàcilment ridiculitzades; en canvi, les definicions generals i àmplies poden tenir poca utilitat i ser molt poc operatives.

Ara bé, malgrat les limitacions implícites a una definició d'un concepte unitari, i assumint el risc que comporta formular una definició més, creiem que per les consideracions fetes anteriorment seria, si més no, menys dolenta una del tipus següent:

Tractant-se del comportament agressiu humà i considerant l'agressió entre individus, no entre grups: «Conducta que té com a objectiu final fer mal, ja sigui físicament ja sigui psicològicament, a un altre individu» (tal com ha quedat assenyalat més amunt, només en el cas que hi hagi frustració prèvia, l'agressió pot ésser dirigida a altres organismes subhumans, o fins i tot, a objectes inanimats).

Pel que fa als animals la definició que proposem és la següent: «Comportament d'atac i/o amenaça que provoca estímuls aversius a un organisme de la mateixa espècie, o que en cas de ser d'una altra espècie, l'atac no acaba en predació de la víctima».

De tota manera, encara que hem formulat una definició, entenem que el concepte d'agressió és poc precís. Tal com diu Hinde (1977) la categoria del comportament agressiu en el seu nucli central és clara i hi ha un acord general, però té els contorns borrosos. La dificultat no ve —d'acord amb Johnson, 1976— d'una manca d'intel·ligència o d'una insuficiència del llenguatge, sinó de que no hi ha un tipus particular de conducta que es pugui considerar «agressiva», com tampoc hi ha un procés particular que representi l'agressió. Tal vegada això és el més important que es pot dir de la definició de l'agressió, perquè suggereix que ha de ser entesa i analitzada a molts ni-

vells. És per això, que potser seria preferible evitar aquest terme en la literatura científica (encara que tingui un valor de comunicació considerable) i accontentar-nos amb la descripció del comportament que ens interessa estudiar en cada moment, analitzant a fons les causes que fan que un organisme determinat, en unes circumstàncies determinades, actui d'una determinada manera.

En aquest sentit Brain (1981) suggereix que, en cada cas, s'hauria d'especificar clarament el context en el qual la conducta ha estat observada. I, afegeix, que fóra millor relegar el terme «agressió» a un nom col·lectiu simple per descriure diverses activitats que provoquen dany, evitant el terme quan es descriuen activitats específiques. D'aquesta manera, diu, eliminariem molts dels problemes que comporten els judicis de valor associats a aquella etiqueta.

Bibliografia

- ALOOCK, J., *Comportamiento animal*, Salvat Editores, 1978. Versió espanyola de l'edició original *Animal Behavior*, Sinauer Associates, Inc. Publishers de Sunderland (Massachusetts).
- BANDURA, A., *Agression. A social learning analysis*, Prentice-Hall, inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1973.
- BARNETT, S.A., «Social stress», dins J.D. Carthy & C.L. Duddington (Eds.), *Viewpoints in Biology*, London, Butterwoth, 1964, pp. 170-218.
- BERKOWITZ, L., *Agression: A social psychological analysis* New York, Mc Graw-Hill, 1962.
- BERKOWITZ, L., «The concept of aggressive drive: Some additional considerations» dins L. Berkowitz (Ed.) *Advances in experimental social psychology (vol. 2)* New York, Academic Press, 1965.
- BRAIN, P.F., «Differentiating types of Attack and defense in rodents», *Multidisciplinary Approches to Aggression Reseach*, Elsevier/North-Holland, Biomedical Press, 1981.
- BUSS, A.H., *Psychology of agression*, Willy, New York, 1961.
- BUSS, A.H., «Aggression pays» dins J.L. Singer (Ed.) *The control of aggression and violence*. New York, Academic Press, 1971.
- CAMPBELL, M.; COHEN, I.L.; SMALL, A.M.; «Drugs in aggressive behavior», *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 21(2), 1982, 107-117.
- CARTHY, J.D. i EBLING, F.J., Pròleg de *The natural history of aggression*, Carthy and Ebling (Eds.), Academic Press, London, 1964.
- DAVITZ, J.R., «The effects of previous training on postfrustration behavior» *Journal of Anormal and Social Psychology*, 47, 1952, pp. 309-315.
- DOLLARD, J., DOOB, L.W., MILLER, N.E., MOWRER, O.H., SEARS, R.R., *Frustration and aggression*, New Haven Conn., Yale University Press, 1939.
- FESHBACH, S., «The function of aggression an the regulation of aggressive drive» *Psychological Review*, 71, 1964, pp. 257-272.
- HINDE, R.A., «The bases of aggression in animals» *J. Psychosom. Res*, 13, 1969, pp. 213-219.
- HINDE, R.A., «Aggression in Animals» *Proc. Roy. Sci. Med.*, 63, 1970, pp. 162-163.
- HINDE, R.A., *Bases biológicas de la conducta social humana*, S. XXI, 1977. Traducció de l'original: *Biological bases of human social behaviour*, Mc Graw-Hill, 1974.
- JOHNSON, R.N., *La agresión en el hombre y en los animales*, El Manual Moderno, S.A. México, 1976. Traduit de l'original: *Aggression in man and animals*, Philadelphia, Saunders, 1972.
- MANNING, A., *Introducción a la conducta animal*, Alianza Universidad, Madrid, 1977. Traduit de l'original *An Introduction to Animal Behaviour*, 2nd.edition. E. Arnold (Ed.) Publisher, Ltd., London.
- MARTÍ, A., *Diferències individuals, variables socials i d'aprenentatge en el comportament agressiu de les rates mascles Wistar*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1982.
- MILLER, N.E., Liberalization of basic S-R concepts» dins *Psychology, a Study of a Science*, study 1, t. 2, S. Koch, red., Mc Graw-Hill, New York, 1959.
- MOYER, K.E., Kinds of aggression and their physiological basis, *Communications in Behavioral Biology*, 2, 1968, pp. 65-187.
- MOYER, K.E., *The Psychobiology of Aggression*, Carnegie-Mellon University Harper & Row, Publishers, New York, 1976.

- ROTHBALLER, A.B., «Aggression, defense and neurohumors» dins *Brain Function V: Aggression and Defense*, Clemente i Lindsley (Eds.), University of California, 1967.
- RULE, B.G.; NESDALE, A.R., «Emotional arousal and aggressive behavior», *Psychol. Bull.*, 83 (5), 1976, pp. 851-863.
- SCOTT, J.P., «Hostility and aggression in animals» dins *Roots of Behavior*, E.L. Bliss (Ed.) Harper & Row, New York, 1962.
- VALZELLI, L., «Drugs and aggressiveness» *Advances in Pharmacology*, 5, 1967.
- VERNON, W.N., «Animal aggression: Review of research», *Genetic Psychology Monographs*, 80 (1), 1969, pp. 3-28.